

Близнюк Вікторія Валеріївна,
д.е.н., завідувачка відділом
соціоекономіки праці ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»,
вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна,
email: vikosa72@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Терюханова Ірина Миколаївна,
канд. екон. наук,
старший науковий співробітник відділу
соціоекономіки праці ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»,
вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна,
email: terukhanova@meta.ua.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5129-1088>

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Blyzniuk Victoriia,
Doctor of Economic Sciences,
Senior researcher, Head of department
SO «Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine»
Str.P.Myrnoho 26, Kyiv, 01011, Ukraine,
email: vikosa72@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Teriukhanova Iryna,
PhD (Economics),
senior researcher, socioeconomics department
SO «Instituter for Economics and Forecasting,
National Academy of Sciences of Ukraine», PanasaMyrnogo Str., 26,
Kyiv, 01011, Ukraine, email: terukhanova@meta.ua.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5129-1088>

VOCATIONAL TRAINING AND EMPLOYMENT AS A TOOL FOR PROFESSIONAL ADAPTATION OF WAR VETERANS

Анотація. Практика довела, що професійне навчання ветеранів війни є одним із інструментів політики адаптації ветеранів війни, формування адаптаційних навичок та повернення колишніх військових до мирного життя. Автори, підіймаючи цю актуальну тему, розглядають проблему ресоціалізації ветеранів та повернення їх на ринок праці як складову політики формування інклюзивного ринку праці. Ставлячи за мету дослідження розробку конкретних пропозицій та алгоритмів вдосконалення механізмів професійного навчання ветеранів війни та подальшого їх працевлаштування, автори проаналізували наявний зарубіжний досвід та бази соціологічних обстежень. В статті розглянуто теоретичні аспекти та підходи професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя у сучасних умовах. Розглянуто теоретичні конструкції дослідження, визначено особливості ветеранів війни та учасників бойових дій, які є особами з інвалідністю. Узагальнено можливості їх адаптації до цивільного життя в умовах відсутності загальної демобілізації. Доведено, що основним інструментом професійної адаптації ветеранів війни є професійне навчання, проте ефективність такого навчання обумовлюється подальшим працевлаштуванням після його

го завершення. З урахуванням аналізу ситуації щодо професійного навчання ветеранів війни, яке проводиться державною службою зайнятості, авторами виділені основні проблеми такого навчання та подальшого працевлаштування цієї категорії населення. Ігнорування проблем організації, законодавчого врегулювання професійного навчання ветеранів війни та їхнього подальшого працевлаштування негативно відобразяться на самих ветеранах, їхніх сім'ях та суспільстві в цілому, що підтверджується досвідом інших країн, які займались питаннями адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Запропоновано шляхи усунення проблем та перехід професійного навчання ветеранів війни та їхнього працевлаштування для ефективної їхньої адаптації до цивільного життя, серед яких: на основі проведення анкетування ветеранів війни визначити їхні потреби у реабілітаційних, освітніх, соціальних, медичних послугах, послугах з працевлаштування та професійного навчання; проведення професійного навчання ветеранів війни з урахуванням сучасних військових та індивідуальних потреб ветеранів війни та інші.

Ключові слова: ветерани війни, професійна адаптація, соціальна адаптація, зайнятість, проблеми, пропозиції

Abstract. Practice has proven that professional training of war veterans is one of the tools of war veterans adaptation policy, formation of adaptation skills and return of ex-servicemen to peaceful life. The authors, raising this current topic, consider the problem of resocialization of veterans and their return to the labor market as a component of the policy of forming an inclusive labor market. With the goal of the research being the development of specific proposals and algorithms for improving the mechanisms of professional training of war veterans and their further employment, the authors analyzed the available foreign experience and bases of sociological surveys.

The article examines theoretical aspects and approaches to the professional adaptation of war veterans to civilian life in modern conditions. The theoretical constructions of the study are considered, the characteristics of war veterans and combatants who are persons with disabilities are determined. The possibilities of their adaptation to civilian life in the absence of general demobilization are summarized. It has been proven that the main tool of professional adaptation of war veterans is professional training, but the effectiveness of such training is determined by further employment after its completion. Taking into account the analysis of the situation regarding the professional training of war veterans, which is conducted by the state employment service, the authors highlight the main problems of such training and further employment of this population category. Ignoring the problems of organization, legal regulation of professional training of war veterans and their further employment will have a negative impact on the veterans themselves, their families and society as a whole, which is confirmed by the experience of other countries that dealt with issues of adaptation of war veterans to civilian life. Ways to eliminate the problems and obstacles of professional training of war veterans and their employment for their effective adaptation to civilian life are proposed, including: on the basis of conducting a questionnaire of war veterans, determine their needs in rehabilitation, educational, social, medical services, employment services and professional training; conducting professional training of war veterans taking into account modern military and individual needs of war veterans and others.

Keywords: warveterans, professionaladaptation, socialadaptation, employment, problems, proposals

JELJ23,J68

Постановка проблеми. Одинадцятирічна війна призвела до різкого збільшення чисельності ветеранів війни. Починаючи із лютого 2023 року, в Україні функціонує «Єдиний державний реєстр ветеранів війни», згідно якого серед 851 068 ветеранів війни на початок листопада 2024 року найбільше їх припада-

ло на Дніпропетровську область — 7,9 %, Львівську — 7,5 %, м. Київ — 6,5 %. Учасників бойових дій було 493 550 осіб, або 58 %, осіб з інвалідністю внаслідок війни 2 групи — 56 187 осіб, або 6,6 %, осіб з інвалідністю 1 групи — 12103 осіб, або 1,4 % [1].

Ігнорування проблем, пов'язаних з адаптацією ветеранів війни, а також відсутність цілеспрямованої ефективної ветеранської політики може стати підґрунтям для потужної соціальної кризи. Саме тому своєчасним є нещодавно прийнятий Указ президента України «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України» від 22 серпня 2024 року № 512/2024, згідно якого передбачено розробити стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року [2]. Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ передбачено, що до ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни [3]. Враховуючи, що потенційна кількість ветеранів по закінченню війни збільшить у рази, це потребує вже наразі розробки дієвого механізму адаптації та реінтеграції колишніх учасників бойових дій на ринку праці.

Наразі законодавством України [4] ветерани війни та члени їхніх сімей, члени родин загиблих (померлих) ветеранів війни, захисники і захисниці України мають можливість безкоштовно здобути освіту, пройти перепідготовку чи підвищення кваліфікації. Держава гарантує надання цільової підтримки для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, а також професійної адаптації (підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації) за різними освітніми рівнями. Однак останні зміни, внесені Постановою Кабінету Міністрів України від 9 липня 2024 р. № 805 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432 і від 18 березня 2024 р. № 307», суттєво змінили визначення поняття «професійної адаптації», видаливши тезу про те, що одним із шляхів професійної адаптації є забезпечення продуктивної зайнятості. Це, на нашу думку, є неприйнятним, оскільки головна мета професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя повинно бути саме працевлаштування.

Адаптація ветеранів війни потребує комплексного підходу, і ефективність її вирішення знаходиться насамперед у площині зайнятості та ринку праці, оскільки ветерани є ключовим ресурсом людського капіталу сучасності і майбутнього повоєнного відновлення економіки України. Саме невдоволення сьогоднішній учасників бойових дій їхнім колишнім статусом на ринку праці, небажання повертатися на старі робочі місця, бажання отримати нову професію, необхідність врахування у цивільному житті новітніх набутих компетенцій на війні, — все це є викликом для державної політики зайнятості і потребує постійного моніторингу ситуації щодо професійного навчання ветеранів війни та їх подальшого працевлаштування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість українських досліджень проблем адаптації ветеранів стосувалась початку війни у 2014 році. На сьогодні у вітчизняній літературі увага приділяється переважно психологічним, медичним та медико-соціальним підходам адаптації бійців і членів їх сімей.

Соціальним аспектам, на важливості яких наголошують зарубіжні та вітчизняні практики, а також самі ветерани. приділено значно менше уваги. Столярик О., Семигіна Т. ґрунтовно досліджували психосоціальну підтримку ветеранів і членів їхніх сімей, зокрема, через специфіку ветеранської спільноти як категорії клієнтів соціальної роботи, виділили основні етапи психосоціальної підтримки та методи надання соціальної підтримки вказаних категорій населення [5].

Різні аспекти працевлаштування колишніх військовослужбовців розкриті в дослідженнях Абрамова Є.В., Буряка О.О. і Гіневського М.І., Жиленко Р. В [6]. Питанням фінансового забезпечення соціальної адаптації приділено увагу у роботі Вдовиченко Т. Психологічні аспекти адаптації розкриті у роботах Яцишиної А., Пріб Г.А., Бегези Л.Є., Раєвської Я.М. [7]. Проблема соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій присвячені дослідження Гульбс О., Кобець О. [8], Назаренко І. І., Якимець В. М., Печиборщ В. П., Слабкого Г. О., Іванова В. І., Поліщук А. О. [9].

Проблеми працевлаштування ветеранів АТО/ООС та сприяння у створенні власного бізнесу розглядалися у роботі Коленіченко Т. І., Вербицької А. В., Петрик О. Л. [10]. Харченко О. І. та Мраморнова О. М. виділили основні проблеми ветеранів АТО, в тому числі їх зайнятості та працевлаштування [11]. Берездецька Л. М. також розглядала питання професійної адаптації та зайнятості військовослужбовців [12].

Проте, відсутність попиту на ринку праці на професії, за якими працювали ветерани до війни, неможливість після демобілізації бути зайнятими на старих робочих місцях, небажання повертатися до колишнього роботодавця, невдоволення умовами та оплатою праці, бажання опанувати нові знання та компетенції, — все це підіймає новий пласт проблем як у теорії, так і практичній управлінській діяльності.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися різноманітні загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема, аналітичних узагальнень — для систематизації результатів вітчизняних і зарубіжних вчених; індукції, дедукції та компаративістики — для аналізу ситуації в сфері професійного навчання ветеранів війни та їх адаптації на ринку праці. Статистичні методи були використані задля діагностики стану й виявлення тенденцій професійної адаптації, навчання та працевлаштування ветеранів війни. В якості інформаційної бази дослідження були використані наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, вітчизняні законодавчо-нормативні документи, інформація з сайту Міністерства у справах ветеранів, Державної служби зайнятості, Державної служби статистики України.

Метою статті є обґрунтування напрямів професійного навчання ветеранів війни та їхнього подальшого працевлаштування як одного із ефективних інструментів професійної адаптації до цивільного життя. Досягнення поставленої мети визначало необхідність аналізу наявних теоретично-методологічних підходів професійного навчання та працевлаштування ветеранів війни, визначення основних проблем професійного навчання та працевлаштування ветеранів війни в Україні та формулювання напрямів вдосконалення активної політики ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наслідком тривалої війни на сьогодні є те, що демобілізованими є переважно особи із порушенням здоров'я

або ті, допомоги яких потребують їх сім'ї (догляд за хворими родичами, виховання дітей з інвалідністю або з важкими захворюваннями). Тому адаптивні програми для таких ветеранів війни повинні відрізнятися від програм і заходів, які будуть розроблятися для переважної більшості ветеранів війни після оголошення загальної демобілізації.

Адаптація до цивільного життя — це життєвий досвід, який проходять військовослужбовці після завершення військової служби та отримання статусу «ветерана війни». Навіть якщо цей перехід відносно легкий, деякі ветерани стикаються з проблемами, які потенційно можуть вплинути на здоров'я та добробут [13]. Через ці проблеми проходять майже всі ветерани, незалежно від того, де вони мешкають — в Україні або в інших країнах. Так, майже три чверті ветеранів Сан-Франциско повідомили про труднощі адаптації до цивільного життя; одна третина повідомили, що не знають, куди піти або до кого звернутися, щоб отримати допомогу; значна чисельність ветеранів повідомили про потребу взяти відпустку, щоб зрозуміти, чого вони хочуть робити. При цьому 8 із 10 військовослужбовців залишають військову службу без роботи, розраховуючи швидко знайти після звільнення з армії підходящу роботу з гідною оплатою праці. Проте, на практиці, багато ветеранів опиняються на межі бідності [14].

Ветерани війни, як категорія, мають свою специфіку. Так, у науковому дослідженні, цитованому в *The Business Case for*, визначено 10 конкретних якостей і характеристик таланту американського ветерана, які можна з великою вірогідністю віднести і до українських ветеранів. Вказані якості та характеристики ідентифіковані та підтверджені опублікованими науковими дослідженнями, і їх можна характеризувати як рідкісні, і як такі, що є цінними для роботодавців, зокрема: підприємницький хист; високий рівень довіри; достатній рівень технічної підготовки, комунікативні навички, стресостійкість, управлінські та командо утворюючі навички, організаційна відданість, гнучкість та готовність до організаційних змін і змін в умовах роботи [15].

Теоретичні підходи адаптації до цивільного життя ветеранів війни базуються на трьохкомпонентній теорії військовою теорією переходу [14]. Перша компонента «Наближення до військового переходу» окреслює особисті, культурні та перехідні фактори, які створюють базу траєкторії переходу: військово-культурні фактори, особистісні, характер переходу від військової діяльності до цивільної. Друга компонента «Управління переходом» стосується факторів, що впливають на адаптацію ветерана війни до цивільного життя: ціннісні, міжособистісні, комунікативні, управлінсько-організаційні. Управління військовим переходом включає управління ресурсами, наданими ветеранам, у вигляді освіти та планування кар'єри. Третя компонента «Оцінка переходу» описує результати, пов'язані з переходом: робоче місце, сім'я, здоров'я, спільнота. Результати всіх трьох компонентів взаємопов'язані, оскільки вони впливають один на одного. Таким чином, у рамках військової теорії переходу, професійна освіта та професійне навчання, входячи до компоненту «Управління переходом», безпосередньо впливають на компонент «Оцінка переходу» у вигляді гідної роботи та загального добробуту.

За результатами опитування Українським ветеранським фондом у 2023 році потребу в освіті з метою набуття нових знань має на сьогодні кожний четвертий опитаний ветеран (24,4 %), у працевлаштуванні — кожний п'ятий (20,4 %). Май-

же половина опитаних не визначилися з поверненням на попереднє місце роботи або категорично заперечують повернення [16]. Тому, постає необхідність у розробці алгоритму дій для Державної служби зайнятості, яка є основним інституційним суб'єктом на ринку праці для ветеранів війни, навіть незважаючи на зменшення чисельності тих учасників бойових дій (УБД), хто скористався послугами (у 2023 р. лише 5,9 тис. осіб УБД отримали статус безробітного порівняно із 24,2 тис. осіб у 2020 р.). Чисельність УБД, які отримали роботу, за цей період скоротився з 6,1 тис. осіб у 2020ср. до 1,1 тис. осіб у 2023ср., тобто майже у 6 разів, а по відношенню до 2022ср. — майже на 70 % (табл. 1).

Таблиця 1

НАДАННЯ ПОСЛУГ ДСЗ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ У 2020–2023 РР.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. / 2022 р., %
Отримували послуги протягом періоду, тис. осіб	27,1	26,2	11,0	6,2	56,4
Мали статус безробітного протягом періоду, тис. осіб, з них:	24,2	23,2	10,7	5,9	55,1
усього отримали роботу, тис. осіб	6,1	5,9	3,3	1,1	33,3
% у тих, хто отримував послуги через центри зайнятості	22,5	22,5	30,0	17,7	
Чисельність безробітних, охоплених профорієнтаційними послугами, тис. осіб	21,3	20,7	9,1	5,4	59,3
% у тих, хто отримував послуги через центри зайнятості	78,6	79,0	82,7	49,1	
<i>Проходили професійне навчання, осіб</i>	<i>835 осіб</i>	<i>592 особи</i>	<i>215 осіб</i>	<i>163 особи</i>	75,8
% у тих, хто отримував послуги через центри зайнятості	3,0	2,3	1,8	2,2	
Отримали ваучер на професійне навчання, осіб	-	-	0	122 особи	
% у тих, хто отримував послуги через центри зайнятості	-	-	0	0,9	
Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру, осіб	431 особа	297 осіб	97 осіб	41 осіб	42,3
% у тих, хто отримував послуги через центри зайнятості	1,5	1,1	0,9	0,4	

Джерело: складено авторами за даними [17].

На нашу думку, це може свідчити про зниження рівня довіри у ветеранів до служби зайнятості внаслідок багатьох причин. Однією з причин є низький рівень заробітної плати пропонованих вакансій. Наприклад, кількість пропонованих ДЦЗ вакансій із заробітною платою до 9 тис. грн у 2023 році становила майже половину всіх вакансій — 47,3 % (з них 16,5 % припадало на мінімальну заробітну плату, 30,8 % — від мінімальної до 9000 грн). Кількість вакансій із

заробітною платою більше 20 тис. грн становила всього 5,1 % від їхньої загальної кількості. Враховуючи виплати військовим під час служби, це є одним із головних стримуючих факторів для звернення ветеранів війни до служби зайнятості за допомогою у працевлаштуванні. І саме тому навіть при навантаженні на 1 вакансію у 1,5 безробітних, які перебували на обліку в службі зайнятості, наявні в службі зайнятості вакансії навряд чи будуть заповнюватись ветеранами війни.

Позитивним є створення «Єдиного порталу вакансій» за сприянням Міністерства економіки України, Державної служби зайнятості та шляхом об'єднання провідних сайтів з пошуку роботи (work.ua, robota.ua, grc.ua, ridbig.com, ua.jobble.org, thelobbyx.com), що сприяло збільшенню кількості вакансій (станом на 1 січня 2024 року на Єдиному порталі вакансій було розміщено 200 тис. вакансій), зниженню показника навантаження на 1 вакансію, зростанню рівню пропонованої заробітної плати.

Ці тенденції відбуваються на фоні зниження чисельності УБД, які проходили професійне навчання за направленням центрів зайнятості, а також дуже низького рівня охоплення осіб з числа УБД вказаним напрямом активної політики зайнятості. Так, чисельність УБД, які проходили професійне навчання за направленням служби зайнятості, скоротилось із 835 осіб у 2020 р. до 163 осіб у 2023 р., що у загальній чисельності УБД, які отримували послуги через службу зайнятості у вказаних періодах, становило 3,0 % і 2,2 % відповідно. Враховуючи актуальність для всіх категорій ветеранів війни професійного навчання для їхнього подальшого працевлаштування, така ситуація потребує докорінних змін.

У регіональному розрізі у 2023 р. жодного УБД не проходили професійне навчання у м. Києві, Черкаській, Херсонській областях; по 1 особі навчалось у Запорізькій, Київській, Чернігівській областях. Найбільше навчалось за направленням служби зайнятості УБД у Полтавській області (25 осіб), Львівській (23 особи), Рівненській (15 осіб), Волинській, Івано-Франківській областях (по 13 осіб). Ваучери для проходження професійного навчання отримала у 2023 р. 122 особи з числа УБД (у попередніх періодах жодного), з них найбільше — 23 людини з числа УБД у Вінницькій, 18 — у Волинській, 14 — у Львівській області.

Залишається вкрай незадовільним охоплення професійним навчанням осіб з інвалідністю внаслідок війни. Всього проходили професійне навчання за даними ДЦЗ у 2022 році 2 особи з інвалідністю внаслідок війни, 5 таких осіб — у 2023 р., що потребує з'ясування причин такого становища. На нашу думку, причинами такого становища може небажання таких осіб навчатися взагалі, або небажання навчатися внаслідок того, що перелік професій для навчання не відповідає потребам осіб з інвалідністю внаслідок війни, або через неспроможність закладів освіти здійснювати професійне навчання вказаної категорії, пов'язану із необхідністю створення для них відповідних умов для навчання у вигляді: диференційованого підходу до розроблення освітньої програми, розумного пристосування навчального місця, забезпечення необхідними навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними технологіями для організації освітнього процесу згідно із законодавством, безперешкодного доступу до будівель, споруд і приміщень закладу освіти відповідно до державних будівельних норм, стандартів і правил.

За інформацією ДЦЗ чисельність працевлаштованих після проходження професійного навчання УБД у 2023 р. становила 118 осіб, осіб з інвалідністю

внаслідок війни — 5 осіб, що у чисельності тих, хто проходив професійне навчання становило 72,4 % і 80 % відповідно, що незважаючи на невеликі абсолютні цифри, свідчить про ефективність професійного навчання для їхнього подальшого працевлаштування (табл. 2).

Таблиця 2

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УБД ТА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІСЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗА НАПРАВЛЕННЯМ ДЦЗ

Категорії	2022 р.	2023 р.
Чисельність УБД, які проходили професійне навчання, осіб, з них	215	163
Чисельність УБД, працевлаштованих після професійного навчання, осіб	119	118
Рівень працевлаштування навчених УБД, %	55,3	72,4
Чисельність осіб з інвалідністю всього, які проходили професійне навчання, осіб, з них	3	5
чисельність осіб з інвалідністю внаслідок війни, працевлаштованих після професійного навчання, осіб	2	4
Рівень працевлаштування навчених осіб з інвалідністю внаслідок війни, %	40,0	80,0

Джерело: складено авторами за оперативною інформацією ДЦЗ

За оперативними даними ДЦЗ у професійному розрізі найбільше УБД було працевлаштовано у 2023 р. за професіями: машиніст (кочегар) котельні (17 осіб або 14,4 % загальної чисельності працевлаштованих після навчання таких осіб), водій автотранспортних засобів (13 осіб, або 11 %), охоронник (8 осіб, або 6,8 %), оператор котельні, тракторист-машиніст сільськогосподарського (лісгосподарського) виробництва (по 6 осіб, або 5,1 % відповідно). Особи з інвалідністю внаслідок війни, які пройшли професійне навчання за направленням ДСЗ, були працевлаштовані у 2023 році за професіями: машиніст (кочегар) котельної, оператор котельні, охоронник, спеціаліст державної служби (по 1 особі відповідно).

Привертає увагу той факт, що дані про працевлаштування навчених осіб містять професії, які взагалі не потребують професійного навчання, наприклад, охоронник, дворник, кур'єр, сторож, підсобний робітник. Це може свідчити про той факт, що ДЦЗ фіксує всі випадки працевлаштування осіб, незалежно від того, за якою професією такі люди навчались. Це штучно завищує показник працевлаштування навчених людей і потребує нових підходів до проведення професійного навчання в професійному розрізі, оцінки ефективності та результативності такого навчання.

На сьогодні в Україні діє дворічний експериментальний проект щодо проведення професійного навчання УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни [18] за 95 професіями та 365 освітніми програмами у 8 регіонах України: Івано-Франківській, Харківській, Полтавській, Рівненській, Дніпропетровській, Одеській, Львівській, Сумській областях [19]. Проте подання звіту про результати його реалізації передбачено лише через 2 місяці після його завершення, що не дозволяє аналізувати та оцінювати проміжні результати моніторингу проекту з метою його оперативного корегування. Крім того, вказаною програмою не враховано військові потреби у переліку професій і спеціальностей для проведення професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни; відсутнє зобов'язання навченої особи працевлаштуватись.

Наймасовішими професіями є: продавець продовольчих і непродовольчих товарів, оператор котельні, тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва, покоївка, манікюрник, перукар, касир торговельного залу, педикюрник, швачка, електрогазозварник. На нашу думку, перелік професій для проведення професійного навчання УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни потребує перегляду, зважаючи на особливість категорії УБД та осіб інвалідності внаслідок війни, а також постійного моніторингу на предмет оцінки затребуваності та ефективності працевлаштування за цими професіями. Переважна більшість освітніх програм, за якими УБД та особи з інвалідністю внаслідок війни можуть пройти професійне навчання, стосуються сільського господарства, також широко представлені освітні програми ІТ різного рівня — від користувача ПК (офісних технологій та Інтернету) до складних — AutoCAD — 2022, створення об'єктів та сцен 3D-графіки, створення додатків у середовищі Unity 3D на C#. Традиційно користуються попитом освітні програми з навчання основам бізнесу, в тому числі з облікової справи для ФОПів.

Використовуючи американський досвід перепідготовки ветеранів війни, вважаємо за потрібне враховувати для ветеранів їх попередній бойовий досвід і набуті специфічні вміння та риси характеру. Найпоширенішими освітніми програмами для ветеранів у США залишаються бізнес-менеджмент, кримінальне судочинство, безпека, інформаційні технології, державне управління, підприємництво та організація власного бізнесу. Так, використовуючи американський досвід реінтеграції комбатантів, нами сформовано приблизний перелік цивільних професій для ветеранів з врахуванням тих професійних компетенцій, отриманих ними під час служби в збройних силах (табл. 3).

Основними проблемами недостатнього охоплення професійним навчанням ветеранів війни та неефективності такого навчання є:

- відсутність на сьогодні загальної концепції професійного навчання УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни, адаптованої до воєнних умов. Метою професійного навчання має бути не навчання як само по собі та здобуття нових знань, а *працевлаштування через навчання*, при цьому враховуючи попередній військовий досвід ветеранів війни;
- відсутність уніфікованих системних підходів до оцінки потреб ветеранів війни, моніторингу потреб ветеранів війни у різних послугах;
- відсутність підходів щодо врахування військового досвіду у цивільному житті ветеранів;
- непрозора процедура моніторингу професійного навчання та працевлаштування безробітних ветеранів війни, а також відсутність оцінки ефективності програм професійного навчання безробітних, у тому числі через працевлаштування навчених осіб;
- відсутність зобов'язання навченого безробітного працевлаштуватись у випадку, якщо він навчався не на замовлення роботодавця або не для відкриття власної справи;
- недосконалий механізм відбору закладів освіти для проведення професійного навчання УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни в частині оптимізації вартості та термінів навчання таких осіб, заходів сприяння працевлаштуванню після навчання у таких закладах.

**ПЕРЕЛІК ЦИВІЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ НА ОСНОВІ НАБУТИХ
ВІЙСЬКОВИХ НАВИЧОК (ДОСВІД США)**

Напрямок	Обґрунтування	Перелік цивільних професій для ветеранів
Бізнес Менеджмент	Керівні посади в бізнесі особливо привабливі для ветеранів, оскільки ці роботи використовують багато навичок, набутих під час дійсної військової служби. Ці навички включають вирішення проблем, організацію, вирішення конфліктів, лідерство в команді та планування проекту. BLS прогнозує зростання кількості робочих місць у сфері управління бізнесом на 5-9 % до 2026 року	Менеджер, керівник, генеральний директор (GM), операційний директор, керівник виробництва
Кримінальне судочинство	Вакансії ветеранів у сфері кримінального правосуддя часто зосереджені на роботі у виправних установах, судах, на посаді адвоката чи офіцера правоохоронних органів. Вакансії ветеранів з адміністрування кримінального правосуддя мають більший акцент на політиці кримінального правосуддя, плануванні та підготовці, і можуть добре підійти особам, які хочуть продовжити кар'єру, яка не передбачає безпосередньої роботи зі злочинцями чи жертвами злочинів	Спеціаліст із запобігання злочинам, слідчий, керівник першої лінії поліції, детектив, офіцер пробації
Вітчизняна безпека	Робота фахівців DHS полягає в тому, щоб захищати громадян цієї країни від нападів удома та за кордоном. Співробітники DHS охороняють державні кордони, аеропорти, морські порти та водні шляхи. Вони також беруть участь у розробці та тестуванні нових технологій безпеки. Окрім реагування на терористичні загрози, DHS також реагує на стихійні лиха	Менеджер імміграційної служби, митниці та охорони кордонів Управління безпеки на транспорті (TSA) та інші. Прикордонний патруль, адміністратор служби безпеки в аеропорту та ін.
Інформаційні технології (ІТ)	Зростання уваги до технологічних навичок у військових означає, що багато ветеранів можуть плавно перейти на зростаючий ринок спеціалістів з ІТ та кібербезпеки. Прогнозується зростання кількості робочих місць у сфері інформаційних технологій на 10-14 % до 2026 року — значно швидше, ніж середній показник для інших робочих місць	Аналітик з кібербезпеки, менеджер з інформаційних технологій (ІТ), менеджер з технічних послуг, директор з інформаційних систем
Державне управління	На рівні штату чи громади ветеран може працювати з громадянами та мешканцями від імені місцевих установ, таких як комісія громадського здоров'я. Вакансії ветеранів у державному управлінні також можна знайти в некомерційному секторі, де можна виконувати роль директора з розвитку або виконавчого директора. Ці посади в некомерційних організаціях, як правило, очолюють заходи з адвокації, збору коштів та поширення інформації, пов'язані з організацією.	Директор з питань охорони здоров'я громади, менеджер з місцевого транспорту, міський директор, директор з міського планування та розвитку, виконавчий директор або менеджер некомерційної організації
Підприємництво та власність на бізнес	В США існує понад 3 000 000 підприємств, які належать ветеранам. Унікальні навички, набуті в армії, перенесуться на арену підприємництва та пропонують можливості для цікавої та повноцінної роботи.	Президент, Засновник, Власник/оператор, Партнер, Директор, Виконавчий директор, Власник франшизи

Джерело: складено авторами за даними [20].

Дискусія. На наш погляд, в умовах відсутності масової демобілізації, ми ще маємо час і можливість запровадження трудомісткого процесу з розробки професійних стандартів військових професій та обґрунтувати підходи до визначення їх сумісності із цивільними, що дозволить максимально врахувати для учасників бойових дій їх новітні компетентності при виборі цивільної професії. В рамках цього потребує розробки методологія визначення потреби ветеранів війни у реабілітаційних, освітніх, соціальних, медичних та інших послугах, з працевлаштування та професійного навчання на основі проведення їхнього анкетування, опитування роботодавців і забезпеченні моніторингу процесу навчання та подальшого працевлаштування. Реалізація запропонованого авторами підходу надасть можливість отримання емпіричної бази для подальших теоретико-методологічних досліджень та науково-практичних дискусій у частині професійної підготовки та підвищення кваліфікації ветеранів війни.

Висновки. Підвищення ефективності професійної адаптації ветеранів війни через професійне навчання та подальше їхнє працевлаштування потребує удосконалення вітчизняної системи професійної адаптації ветеранів війни до життя поза війною. Професійне навчання має базуватися на принципах ефективності, доцільності, соціальної справедливості, інклюзивності та подальшого працевлаштування за обраною професією. Вказані заходи можуть бути використані при розробці Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року і Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року та відповідних планів заходів щодо їх реалізації.

Література

1. Міністерство у справах ветеранів України. Аналітична інформація. URL: <https://data.mva.gov.ua/>
2. Президент України. (2024, 22 серпня). Указ «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України» № 512/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512/2024#Text>
3. Верховна Рада України. (1993, 22 жовтня). Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
4. Кабінет Міністрів України. (2017, 21 червня). Порядок та умови забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби. Постанова № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#n8>
5. Столярик, О., & Семігіна, Т. (2023). Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*, 10(1), 63-77. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.6>
6. Жиленко, Р. В. (2018). Дослідження основних потреб учасників АТО та членів їх сімей в соціальних послугах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, (1 (42)), 68-73. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20429/1/%d0%96%d0%b8%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%a0..pdf>
7. Пріб, Г. А., Бегеза, Л. Є., & Раєвська, Я. М. (2022). Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*, (35), 159-163. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/35-2022/23.pdf>
8. Гульбс, О., & Кобець, О. (2021). Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*, (7), 1000-1006.

9. Назаренко, І. І., Якимець, В. М., Печиборщ, В. П., Слабкий, Г. О., Іванов, В. І., & Поліщук, А. О. (2019). Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції. *Україна. Здоров'я нації*, (1), 48-58.
10. Коленіченко, Т. І., Вербицька, А. В., & Петрик, О. Л. (2020). Сприяння у працевлаштуванні та створенні бізнесу як шлях до реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС в умовах сучасного суспільства. *Київ: Гнозис*.
11. Харченко, О. І., & Мраморнова, О. М. (2016). Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства»*, (37), 115-124.
12. Берездецька, Л. В. (2016). Соціальні проблеми учасників АТО в українському суспільстві. *Вісник Львівського національного університету. Серія соціологічна*, (10), 138-149.
13. Verkamp, K. M. (2020). From Warrior Ethos to Obscurity: Veteran Reintegration Literature Review. *The Journal for Nurse Practitioners*, 17(5), 564-569. <https://doi.org/10.1016/j.nurpra.2020.12.016>
14. Castro, C. A., & Kintzle, S. (2017). The State of the American Veteran: The San Francisco Veterans Study. *USC Suzanne Dworak-Peck School of Social Work, Center for Innovation and Research on Veterans & Military Families*. URL: <http://joiningforces.issuelab.org/resources/30042/30042.pdf>
15. Haynie, J. M. (2016). Revisiting the Business Case for Hiring a Veteran: A Strategy for Cultivating Competitive Advantage. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/Revisiting-the-Business-Case_Workforce-Readiness_Full-Report.pdf
16. Veteran Fund. (2023). Потреби ветеранів 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>
17. Державна служба зайнятості. Аналітика. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>
18. Кабінет Міністрів України. (2023, 15 вересня). Порядок реалізації експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій. Постанова № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2023-%D0%BF#Text>
19. Державна служба зайнятості. Перелік ліцензованих професій для навчання учасників бойових дій. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/perelik-licenzovanyh-profesiy-dlya-navchannya-uchasnykiv-boyovyh-diy-ta-osib-z>
20. National University. (n.d.). 5 Best Jobs for Veterans. URL: <https://www.nu.edu/blog/five-best-jobs-for-veterans/>

References

1. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Analitychna informatsiia. URL: <https://data.mva.gov.ua/>
2. Prezydent Ukrainy. (2024, 22 serpnia). Ukaz «Pro nevidkladni zakhody shchodo pidtrymky veteraniv viiny, chleniv yikh simei, chleniv simei zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny, chleniv simei zahyblykh (pomerlykh) Zakhysnykiv i Zakhysnyts Ukrainy» № 512/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512/2024#Text>
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1993, 22 zhovtnia). Zakon Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2017, 21 chervnia). Poriadok ta umovy zabezpechennia sotsialnoi ta profesiinoi adaptatsii osib, yaki zvilniaiutsia abo zvilneni z viiskovoї sluzhby. Postanova № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#n8>
5. Stoliaryk, O., & Semyhina, T. (2023). Povnutysia z viiny: psykhosotsialna pidtrymka veteraniv/-nok ta chleniv yikhnykh simei. *Social Work and Education*, 10(1), 63-77. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.6>

6. Zhylenko, R. V. (2018). Doslidzhennia osnovnykh potreb uchasykiv ATO ta chleniv yikh simei v sotsialnykh posluhakh. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, (1 (42)), 68-73. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20429/1/%d0%96%d0%b8%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%a0.pdf>
7. Prib, H. A., Beheza, L. Ye., & Raievska, Ya. M. (2022). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv/veteraniv: problematyka vyvchennia. *Habitus*, (35), 159-163. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/35-2022/23.pdf>
8. Hulbs, O., & Kobets, O. (2021). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia uchasykiv boiovykh dii. *Psykholohichni zhurnal*, (7), 1000-1006.
9. Nazarenko, I. I., Yakymets, V. M., Pechyborshch, V. P., Slabkyi, H. O., Ivanov, V. I., & Polishchuk, A. O. (2019). Problemni pyttannia psykholohichnoi reabilitatsii veteraniv uchasykiv antyterorystychnoi operatsii. *Ukraina. Zdorovia natsii*, (1), 48-58.
10. Kolenichenko, T. I., Verbytska, A. V., & Petryk, O. L. (2020). Spriannia u pratsevlashtuvanni ta stvorenni biznesu yak shliakh do reintehratsii viiskovosluzhbovtiv ta veteraniv ATO/OOS v umovakh suchasnoho suspilstva. Kyiv: Hnozis.
11. Kharchenko, O. I., & Mramornova, O. M. (2016). Problemy veteraniv antyterorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva»*, (37), 115-124.
12. Berezdetska, L. V. (2016). Sotsialni problemy uchasykiv ATO v ukrainskomu suspilstvi. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia sotsiolohichna*, (10), 138-149.
13. Verkamp, K. M. (2020). From Warrior Ethos to Obscurity: Veteran Reintegration Literature Review. *The Journal for Nurse Practitioners*, 17(5), 564-569. <https://doi.org/10.1016/j.nurpra.2020.12.016>
14. Castro, C. A., & Kintzle, S. (2017). The State of the American Veteran: The San Francisco Veterans Study. USC Suzanne Dworak-Peck School of Social Work, Center for Innovation and Research on Veterans & Military Families. URL: <http://joiningforces.issuelab.org/resources/30042/30042.pdf>
15. Haynie, J. M. (2016). Revisiting the Business Case for Hiring a Veteran: A Strategy for Cultivating Competitive Advantage. URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/Revisiting-the-Business-Case-Workforce-Readiness-Full-Report.pdf>
16. Veteran Fund. (2023). Potreby veteraniv 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>
17. Derzhavna sluzhba zainiatosti. Analitika. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>
18. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2023, 15 veresnia). Poriadok realizatsii eksperymentalnoho proektu z orhanizatsii profesiinoho navchannia uchasykiv boiovykh dii. Postanova № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2023-%D0%BF#Text>
19. Derzhavna sluzhba zainiatosti. Perelik litsenzovanykh profesii dlia navchannia uchasykiv boiovykh dii. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/perelik-licenzovanyh-profesiy-dlya-navchannya-uchasykiv-boiovykh-diy-ta-osib-z>
20. National University. (n.d.). 5 Best Jobs for Veterans. URL: <https://www.nu.edu/blog/five-best-jobs-for-veterans/>